

تحلیل ساختاری-مضمونی دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره محمد (ص)

داوود تقی لو^۱

چکیده

رسیدن به آرمان امت فاضله نیازمند قرآن‌پژوهی نظام‌مند و هدف‌دار و مدیریت جامعه بر اساس یافته‌های قرآنی است. کشف دلالت‌های سیاسی و امنیتی قرآن و به کارگیری آن‌ها در اندیشه و عمل سیاسی یکی از بخش‌های اساسی این مسیر است. این نوشتار در پی آن است که محور اصلی سوره محمد (ص) را کشف نموده، سپس دلالت‌ها و مفاهیم امنیتی آن را حول پیام محوری سوره تحلیل و بررسی نماید. در این تحقیق با به کارگیری روش تحلیل ساختاری-مضمونی به بررسی و کشف دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره محمد (ص) پرداخته می‌شود. مضامین به دست آمده در قالب ۵۹ مضمون پایه‌ای، ۱۸ مضمون سازمان‌دهنده و ۷ مضمون فراگیر دسته‌بندی شده است. مضامین فراگیر هر یک به امری امنیتی-دفاعی اشعار دارند. مضامین فراگیر سوره عبارتند از: سعادتمندی شهید، تقابل کفر و ارتداد با جبهه حق، احکام جنگ و صلح، سنت‌های الهی مرتبط با مقاومت، سعادتمندی در اطاعت از فرمان‌های (جهادی) الهی، مانع جهاد بودن دنیاگرایی. در نهایت جهاد به عنوان قلب سوره از این مضامین کشف شد.

کلیدواژه‌ها:

امنیت، تحلیل ساختاری-مضمونی، جهاد، دفاع، قرآن کریم.

جستار گشایی

قرآن مجید علاوه بر مسائل اعتقادی و احکام فردی به مسائل حقوقی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی پرداخته است. از مهم‌ترین چالش‌های انسان معاصر در عرصه اندیشه و کنشگری، معضلات سیاسی-امنیتی است. قرآن به‌عنوان کتاب هدایت و رابطه وحیانی انسان آخرالزمانی با خدا می‌تواند پاسخ‌گوی مسائل انسان معاصر باشد. تاکنون تلاش‌های زیادی جهت استخراج اندیشه سیاسی اسلام صورت گرفته که سهم زیادی از این مطالعات به بررسی تاریخ و روایات موجود در این زمینه پرداخته‌اند و کمتر تلاشی قرآن را در این زمینه مورد توجه قرار داده است. یکی از علل مهجوریت قرآن در میان پژوهشگران حوزه سیاست، میان‌رشته‌ای بودن سیاست قرآنی و حساسیت فوق‌العاده هر دو عرصه سیاست و قرآن است. همچنین استفاده از شیوه تحمیل و دخالت دادن پیش‌فرض‌ها در تفسیر سیاسی قرآن که منجر به تفسیر به رأی می‌شود لغزشگاه بسیار مهم و قابل‌احترازی است. در این رابطه می‌توان از شیوه استخدام آموزه‌های علوم سیاسی برای فهم سیاسی-امنیتی آیات قرآن استفاده کرد. این حوزه نیز نیازمند کار بسیار وقت وافر است. ازاین‌رو اهمیت پرداختن به این عرصه از دانش وحیانی روشن می‌شود.

جهان اسلام در برهه‌ای حساس قرار دارد که هر گوشه از آن درگیر مسائل مختلف امنیتی یا دفاعی است. در این میان لزوم اتخاذ سیاستی مستقل که امنیت داخلی و خارجی کشورهای اسلامی را تأمین کند بیش‌ازپیش احساس می‌شود. همچنین نحوه برخورد با دشمن و ترفندهای گوناگون و نو آن نیازمند علوم جدید و بازخوانی محققانه آموزه‌های قرآنی است. بر این اساس تحقیقات قرآنی روشمند و بهره‌گرفته از علوم سیاسی روز برای بسط و توسعه اندیشه سیاسی اسلام در حوزه دفاع و امنیت ضروری است. ضرورت پرداختن به کشف دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره قرآنی و کاربردهای آن در همین راستا قابل ارزیابی است. براین اساس سؤالی که نوشته حاضر به دنبال پاسخ‌یابی آن است پیام محوری سوره محمد (ص) و دلالت‌های امنیتی-دفاعی آن است. در رابطه با پیشینه مسئله امنیت در قرآن آثاری چند قابل اشاره است. مقاله مفهوم امنیت ایمانی در قرآن کریم باهدف طرح چپستی مفهوم قرآنی امنیت نگاشته شده است. در این نوشته نوع کامل امنیت از دیدگاه قرآن، امنیت مبتنی بر ایمان به خدا دانسته شده که هر سه معنای امروزی امنیت - امنیت عینی، امنیت ذهنی و آرامش قلبی - را بازتاب می‌دهد. (غرایق زندی، زمستان ۱۳۸۹) همچنین تک‌نگاره موضوع محور قرآن و مسئله امنیت ملی درصدد کشف مفهومی امنیت ملی در قرآن است. (بهرامی، ۱۳۸۲) کتاب امنیت در نظام سیاسی اسلام به اصول و مؤلفه‌های امنیت در اسلام با روش استنباط از منابع قرآن، سنت، اجماع و عقل پرداخته است. (ر.ک: جهان‌بزرگی، ۱۳۹۳) در پژوهشی دیگر شناخت مفاهیم امنیت اجتماعی در چارچوب گفتمان اسلام و پیشنهاد اصول عملیاتی برای تقویت و تحکیم امنیت اجتماعی در جامعه اسلامی مدنظر بوده است. (ر.ک: افتخاری،

۱۳۹۲) همچنین آثار دایره‌المعارفی و دانش‌نامه‌ای در زمینه قرآن در بخشی مختصر به کلیاتی از امنیت در قرآن پرداخته‌اند. برخی از کتب با موضوع حکومت اسلامی نیز در فصلی موضوع امنیت را مورد بررسی گذرا قرار داده‌اند. تحقیق حاضر از نظر دامنه، روش و رویکرد با آثار ذکرشده دارای تفاوت است. دامنه پژوهش حاضر بسیار مختصر و محدود به تنها یک سوره از قرآن است. روش بکار رفته، ابدایی و ترکیبی از روش تفسیر ساختاری و تحلیل مضمون داده‌های کیفی است. با این روش آثار محدودی در زمینه قرآن کار شده است که در ادامه به آن‌ها اشاره شده است. از منظر رویکردی نیز که از الزامات روش بکار رفته در مقاله است با ذهنی آزاد و بدون پیش‌فرض به کشف دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره محمد (ص) پرداخته شده است.

تفسیر ساختاری یکی از روش‌های تفسیری است که با تأکید بر بنیان سوره‌ها به استخراج قلب سوره و پیوند مضامین سوره با آن می‌پردازد. این روش سوره‌های قرآن را جدای از کلیت قرآن مورد بررسی قرار می‌دهد. در میان آثاری که بر اساس تفسیر ساختاری نگاشته شده است آثار انگشت‌شماری به استخراج دلالت‌های سیاسی سوره‌های قرآن پرداخته‌اند. تحلیل ساختاری - مضمونی دلالت‌های سیاسی سوره انفال و مائده عنوان دو پایان‌نامه مقطع ارشد است که دارای چنین رویکردی است. کشف دلالت‌های اجتماعی سیاسی سوره نمل با روش تحلیل محتوای کیفی مقاله دیگری است که بر اساس تحلیل شبکه مضامین سوره و ترسیم آن به این نتیجه ختم شده است که پیام محوری سوره ضرورت کسب قدرت علمی و اجتماعی در جهت گسترش حقایق دینی در جامعه است. (ر.ک: بھروزی لک، میرچراغ‌خانی، بھار ۱۳۹۸) در این پژوهش، سوره محمد (ص) به این سبب انتخاب شده است که به موضوعات امنیتی و دفاعی می‌پردازد و حتی نام دیگر سوره، قتال است. همچنین تاکنون تحقیق مستقل و منسجمی در خصوص دلالت‌های امنیتی سوره محمد (ص) صورت نپذیرفته است و تنها تفاسیر عمومی که در این زمینه وجود دارند به تفسیر کلی این سوره پرداخته‌اند که البته به دلالت‌های سیاسی و امنیتی سوره نیز اشاره شده است. در مقاله حاضر از تلفیق دو روش تفسیر ساختاری و تحلیل مضمون که روشی نوآورانه است در استخراج عمده‌ترین دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره محمد (ص) و ارتباط آن‌ها با پیام محوری سوره یعنی جهاد بهره گرفته شده است.

در مفهوم‌شناسی امنیت ابتدا از منظر لغوی به بررسی آن می‌پردازیم. امنیت در لغت به معانی ایمن شدن، بی‌بیمی، اطمینان، آسایش و راحتی (معین، ۱۳۷۱؛ دهخدا، ۱۳۸۵) بیان شده است. در زبان عربی امنیت از ریشه «امن» به معنای در امان بودن، بی‌گزندی و از بین رفتن هراس و نگرانی (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق: ۹۰) است. دانشنامه آشوری حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هرگونه تهدید و حمله را امنیت دانسته است. (آشوری، ۱۳۷۳: ۲۰) از مشتقات و مترادفات آن اطمینان داشتن و ایمان آوردن، سلام و سلامتی، آرامش، سکینه و صلح است در مقابل آن واژگانی چون مرض،

ناآرامی، اختلال امور، خوف، حزن، رعب، وحشت و شورش هستند.

در یک تقسیم مفاهیم دو گونه‌اند: مفاهیم بسیط و مفاهیم سازه‌ای. در مفاهیم بسیط با تعریفی یک‌جمله‌ای می‌توان به مقصود دست یافت؛ اما در مفاهیم سازه‌ای هرچقدر جملات بیشتری در تعریف بیاید بر پیچیدگی مفهوم می‌افزاید. اگر امنیت را به عدم خوف یا آرامش یا عدم تهدید یا حفظ ارزش‌ها تعریف کنیم، ابهام آن همچنان باقی است، چون بلافاصله از چیستی جواب پرسش می‌شود: اینکه ارزش چیست؟ تهدید چیست؟ و...؛ بنابراین تعریف مفاهیم سازه‌ای باید از طریق ارائه سازه باشد. سازه امنیت سه وجهی بوده و عبارت است از: هر نوع امنیتی به معنای دست‌یابی به وضعیتی است که «الف» از آسیب، تهدید و تعرض «ب» مصون باشد تا به «ج» برسد یا در وضعیت «ج» باشد. (لکزایی، ۱۳۹۳: ۱۳) بر اساس این تعریف می‌توان انواع تعریف از امنیت داشت. به عبارت بهتر در هر رویکردی مرجع امنیت، تهدید و وضعیت امن متفاوت خواهد بود. به عنوان مثال در رویکرد فلسفی تعریف سازه‌ای از امنیت به این گونه است: هر نوع امنیتی به معنای دست‌یابی به وضعیتی است که مدینه فاضله و اهل آن از آسیب، تهدید و تعرض شرور و رذیلت‌ها به وسیله اتصاف به فضایل مصون باشد تا به سعادت نهای دست یابد. در فرهنگ قرآنی نیز می‌توان موارد متعددی از مرجع امنیت، تهدیدهای آن‌ها و وضعیت امن به دست آورد. متغیر بودن این مؤلفه‌ها و نسبی بودن فقدان تهدید به عنوان مهم‌ترین عنصر امنیت، از این مفهوم مقوله‌ای دارای شدت و ضعف ساخته است. از منظر قرآن امنیت مفهومی وسیع است و افزون بر ایمنی از عذاب الهی در آخرت، در دو سطح روان‌شناختی و جامعه‌شناختی قابل بررسی است. نگاه قرآن به مفهوم سیاسی-اجتماعی امنیت، بر پایه رویکرد هدایتی قرآن و در پیوند با بخشی از مفاهیم دینی است. (بستان، ۱۳۸۵، ج ۴: ۳۹۰-۳۹۱)

۱. مبانی نظری

تفسیر ساختاری در قرآن

برخلاف رویکرد نومینالیستی و نام‌گرایی فلسفی که برای متن، کانون یا کانون‌های معنایی قائل نیست، یکی از پیش‌فرض‌ها در تفسیر ساختاری این است که متن دارای معنای مرکزی است؛ بنابراین «متن» منفعل نیست و این گونه نیست که هرکسی به تناسب پیشینه فرهنگی و پیش‌فرض‌ها هرگونه که بخواهد از متن برداشت نماید. وحدت معنایی لحاظ شده برای متون مانع دخالت پیش‌فرض‌ها در برداشت و تفسیر می‌شود. بر این اساس هر جزء متن در معنای جزء دیگر دخیل بوده، مقید به هویت کلی متن است. برآیند تفسیر حاصل مقید به یک‌یک اجزای متن و سازگار با تمامی شئون متن خواهد بود، این رویکرد، بر اعتبار تفسیر می‌افزاید. (خان‌محمدی، ۱۳۹۲)

پیش‌فرض دیگر این است که قرآن بدون ارجاع به گذشته تاریخی قابل فهم است؛ یعنی «نص/متن» و آنچه امروزه با عنوان قرآن، در یک مجموعه به هم پیوسته به دست ما رسیده، برای مخاطب امروزی

قابلیت خوانش دارد. «قرآن که از سنخ کلام است مانند سایر کلام‌های معمولی از معنی مراد خود کشف می‌کند و هرگز در دلالت خود گنگ نیست. اینکه برخی گفته‌اند در تفهیم مرادهای قرآن تنها به بیان پیغمبر اکرم (ص) یا به بیان آن حضرت و اهل بیت گرامی‌اش (ع) رجوع باید کرد، قابل قبول نیست.» (طباطبایی، ۱۳۸۸: ۲۴-۲۵)

خودپسندگی و انسجام از مهم‌ترین مسائل مورد توجه تفسیر ساختاری است. اصل انسجام در سخن یکی از بدیهی‌ترین اصول بلاغت است که هر سخنوری توجه کافی به رعایت آن دارد. یکی از شاخصه‌های بلاغی قرآن «تناسب آیات آن با یکدیگر است» هر خواننده متفکری با قرائت قرآن و دقت در آیات یک سوره به نظم و ارتباط آن‌ها پی می‌برد. یکی از زیرساخت‌های بحث تفسیر ساختاری، سیره عقلایی است آیا ممکن است اصل فصاحت و بلاغت در قرآن که در بلندترین قله فصاحت قرار گرفته است رعایت نشده باشد؟!

مفسرانی که به نظریه «هدفمندی سوره‌ها» گرایش دارند، تلاش بسیاری برای دست‌یابی به غرض اصلی هر سوره نموده‌اند تا پیش از تفسیر سوره، هدف اساسی و محورهای فرعی آن را مشخص نمایند. علامه طباطبایی در ابتدای هر سوره، چکیده‌ای از مطالب سوره را آورده و اهداف و اغراض اصلی سوره را که بقیه آیات سوره حول این اهداف سامان یافته‌اند، برشمرده و بسیاری از برداشت‌های تفسیری خود را بر پایه غرض اصلی سوره بنا کرده است. (ر.ک: طباطبایی، ۱۳۹۳: ق)

۲. روش‌شناسی تحقیق

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون، صرفاً روش کیفی خاصی نیست بلکه فرایندی است که می‌تواند در اکثر روش‌های کیفی به کار رود. تحلیل مضمون، روشی است برای:

الف- دیدن متن؛

ب- برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط؛

ج- تحلیل اطلاعات کیفی؛

د- مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ؛

ه- تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی

روش تحلیل مضمون یکی از روش‌های کیفی است که در علوم سیاسی می‌تواند کاربردهای زیادی داشته باشد. (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳) تحلیل مضمون روشی است که می‌تواند از دل متن، مضامینی که در آن نهفته است را آشکار نماید.

تعریف مضمون

در ادبیات روش‌شناسی، به معنی این مفهوم پرداخته نشده است؛ و از آن به‌مثابه الگویی که مبین نکته جالبی درباره موضوع تحقیق است و با استفاده از شعور متعارف شناخته می‌شود یاد شده است. مضمون یا تم مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سؤالات تحقیق است و معنا و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد.

مضمون الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازمان‌دهی مشاهدات و حداکثر به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد. مضمون ویژگی تکراری و متمایزی در متن است که به نظر پژوهشگر نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤال‌های تحقیق است. (همان)

نوع‌شناسی مضمون

با توجه به تنوع روش‌های بکار رفته در تحلیل مضمون و تنوع دیدگاه صاحب‌نظران، عناوین و طبقه‌بندی‌های متفاوتی برای مضامین وجود دارد. برخی پژوهشگران مضامین را به لحاظ ماهیت و برخی به لحاظ جایگاه و سلسله‌مراتب آن‌ها در تحلیل مضمون دسته‌بندی کرده‌اند. در جدول زیر نمونه‌ای از دسته‌بندی انواع مضامین ارائه شده است. (همان: ۱۶۰)

مبنای طبقه‌بندی	انواع مضمون	شرح مضمون
ماهیت مضمون در متن	-توصیفی -تفسیری -رابطه‌ای	-آنچه در متن آمده همان گونه توصیف شود -آنچه در متن آمده تعبیر و تفسیر می‌شود -نشان‌دهنده نوع رابطه در متن است
سلسله‌مراتب مضمون در قالب مضامین	-اصلی -فرعی	-در سطوح بالاتر سلسله‌مراتب مضامین قرار دارد. -در سطوح پایین‌تر سلسله‌مراتب مضامین قرار دارد.
جایگاه مضمون در شبکه مضامین	-فراگیر -سازمان‌دهنده -پایه	-در کانون شبکه مضامین قرار دارد. -واسطه مضامین فراگیر و پایه است. -مبین نکته مهمی در متن است و با ترکیب آن‌ها، مضمون سازمان‌دهنده ایجاد می‌شود.
قابلیت مضمون در متن مشاهده	-مشهود -مکنون	-به‌صورت مستقیم در متن مشاهده می‌شود. -به‌صورت مستقیم در متن مشاهده‌پذیر نیست
نقش مضمون در تحلیل	-کلان -یکپارچه‌کننده -کلیدی	-بخش عمده‌ای از مضامین و کدهای شناخته را در خود جای می‌دهد. -مضامین کلیدی را حول یک محور مشترک گرد هم می‌آورد. مبین نکته مهم و برجسته‌ای در متن است.

مبنای طبقه‌بندی	انواع مضمون	شرح مضمون
تثبیت مضمون موقعیت	- تثبیت شده - تثبیت نشده	جایگاه و ارتباط آن با سایر مضامین تثبیت شده است. جایگاه و ارتباط آن با سایر مضامین تثبیت نشده است

روش انتخابی در تحلیل مضامین

یکی از روش‌های تحلیل مضامین، شبکه مضامین است. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقشه‌ای شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان‌دهنده است. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص، سه نوع مضمون پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر را نظام‌مند می‌کند. سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود. شبکه‌های مضامین به صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شود تا تصور وجود هرگونه سلسله‌مراتب در میان آن‌ها از بین برود، باعث شناوری مضامین شود و بر وابستگی و ارتباط متقابل میان شبکه تأکید شود. با توجه به پیچیدگی داده‌ها و هدف تحلیل ممکن است از مجموعه متون چند مضمون فراگیر استخراج شود با این حال تعداد مضامین فراگیر از تعداد مضامین پایه و سازمان‌دهنده کمتر خواهد بود. هر مضمون فراگیر، هسته و کانون شبکه‌ای مضمونی را تشکیل می‌دهد بنابراین ممکن است تحلیل به چندین شبکه مضامین منجر شود. (همان: ۱۵۳)

تحلیل شبکه مضامین

پس از آن که مجموعه کاملی از مضامین نهایی فراهم شد، تحلیل و تدوین گزارش نهایی تحقیق، صورت می‌گیرد. هدف از نوشتن تحلیل مضمون این است که حکایت کامل و پیچیده موجود در داده‌ها به گونه‌ای بیان شود که خواننده درباره اعتبار و صلاحیت تحلیل پژوهشگر، متقاعد شود. مهم این است که تحلیل، حکایت مختصر و منسجم و منطقی برآمده از داده‌ها را در قالب مضامین، عرضه کند. گزارش باید شواهد کافی و مناسبی درباره مضامین موجود در داده‌ها فراهم کند و داده‌های کافی برای هر مضمون عرضه شود. استنتاج‌های شبکه‌ها همراه با نظریه‌های مرتبط با آن‌ها برای تبیین مضامین، مفاهیم، الگوها و ساختارهای برجسته به دست آمده از متن استفاده می‌شود.

تحلیل ساختاری-مضمونی

تفسیر ساختاری، بر این پیش فرض استوار است که هر سوره از قرآن دارای پیام محوری است که آیات آن سوره به صورت مستقیم یا با واسطه با محور سوره در ارتباط است. تفسیر ساختاری بیش از هر چیز بر هدفمندی سوره و چگونگی کشف این هدفمندی تأکید دارد. بر این اساس با استفاده از اموری چون نام سوره، شأن نزول، سیاق سوره، قصص سوره، ابتدا و انتهای سوره درصدد دستیابی به پیام محوری سوره است. تفسیر ساختاری به تجزیه و تحلیل تمام متن نمی‌پردازد بلکه با نشانه‌شناسی در پی مقصود خویش است.

تفسیر ساختاری به جای مواجهه مستقیم با متن، بیشتر به مصنف و بلاغت آن توجه دارد درحالی که تحلیل مضمون بر روی متن متمرکز است. آنچه در تحلیل مضمون حائز اهمیت است، بسامد واژگانی متن است. درحالی که در تفسیر بنائی بسامد واژگانی اسماء الهی در نظر است. از سویی دیگر اگرچه انعطاف‌پذیری، مزیت تحلیل مضمون است اما عیب آن نیز است زیرا رهنمودی برای تحلیل‌های سطوح بالا ارائه نمی‌کند؛ ازاین‌رو، ممکن است پژوهشگر خود تصمیم بگیرد که به چه چیزی در داده‌ها تمرکز کند. همچنین باوجوداینکه بررسی سیاق در روش تفسیر ساختاری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است اما راهکاری برای بررسی روشمند آن مطرح نگردیده است، لذا برای جبران این کاستی، از روش تحلیل مضمون برای بررسی سیاق سوره بهره گرفته‌ایم. براین اساس با تلفیق این دو روش مراحل زیر در مقاله پی گرفته شده است.

در مرحله نخست، با بهره‌گیری از تفسیر ساختاری و روش‌های رایج در آن در پی محور سوره محمد (ص) خواهیم بود. در مرحله بعد باهدف دستیابی به سیاق سوره با استفاده از روش تحلیل مضامین، مضامین موجود در آیات استخراج و دسته‌بندی می‌شود. با بهره‌گیری از الگوی مضامین سه‌گانه، به ترسیم شبکه مضامین حول محور سوره خواهیم پرداخت.

در مرحله سوم، با دقت در دلالت‌های موجود در مضامین، مضامین امنیتی-دفاعی سوره را از دل مضامین موجود استخراج می‌نماییم. هر یک از مضامینی که ما را به امور امنیتی رهنمون سازند و وجه امنیتی غالب داشته باشند، به‌عنوان دلالت‌های امنیتی-دفاعی سوره از سایر دلالت‌ها تفکیک می‌گردند. سپس دلالت‌های امنیتی را در دل مضامین فراگیر امنیتی-دفاعی جای داده و درنهایت به شرح و بسط این مضامین با تأکید بر محور و سیاق سوره خواهیم پرداخت.

الف. محور اصلی سوره محمد (ص) بر اساس تفسیر ساختاری

مفسران و قرآن‌پژوهان از روش‌های گوناگونی برای راه‌یابی به اهداف و مقاصد سوره‌های قرآن سود جسته‌اند. آنان از اموری همچون سیاق آیات، شأن نزول سوره، اسم سوره، واژه‌های کلیدی سوره، قصص و آیات آغازین و پایانی سوره به‌عنوان ابزارهایی برای کشف غرض اصلی سوره استفاده کرده‌اند. در باب محور اصلی و قلب سوره محمد (ص) نیز می‌توان به نظر مفسران و قرآن‌پژوهان مهمی اشاره کرد که بسیاری از آن‌ها، جهاد را به‌عنوان محور سوره بیان نموده‌اند.

۱- نام سوره

اسم سوره آینه اغراض آن است. (بقاعی، ۱۴۰۴ ق: ۱/۱۸) یا دست‌کم نام سوره درباره مسئله‌ای است که بیشتر آیات آن سوره درباره آن سخن می‌گویند. وجه نام‌گذاری این سوره به «محمد» ظاهراً به علت وقوع این لفظ مبارک در آیه: «وَأَمْنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ/۲»، است، بعضی آن را به مناسبت حکم جنگ که

در آن محوریت دارد، سوره قتال نامیده‌اند. (قرشی، ۱۰۱۳۷۷: ۱۷۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۱، ۳۸۸)

۲- آیات آغازین و پایانی سوره‌ها

آیات اول و آخر هر سوره، جمع‌بندی سوره محسوب می‌شود. یکی از اصول بلاغت به عبارات آغازین و پایانی سخن بستگی دارد. عالمان بلاغت «حسن مطلع» و «حسن ختام» در هر سوره را از جمله محسنات بدیعی قرآن دانسته‌اند. هر سوره از قرآن با مقدمه‌ای آغاز می‌شود و در خاتمه با بازگشتی مجدد به مضمون ابتدایی، پایان می‌یابد. سوره محمد (ص) با بیانی از صد سبیل خدا توسط کفار و شیوه مقابله با آنان توسط جنگ آغاز می‌شود. در پایان نیز (آیه ۳۴) مسئله صد سبیل تکرار می‌شود و در آیه ۳۵ با بیان مسئله مقاومت در برابر دشمنان و تن ندادن به صلح ذلت‌بار به پایان می‌رسد.

۳- شأن نزول آیات و سوره

شناخت شأن نزول آیات و سوره‌ها، نقش مهمی در فهم معانی قرآن و کشف اغراض سوره‌ها دارد. بر فرض حجت بودن روایات شأن نزول، می‌توان از آن‌ها در کشف غرض سوره بهره برد. پیشامدهای آن روز، از قبیل موقعیت جنگی و دفاعی مسلمانان، موضع‌گیری تهاجمی کفار و منافقان، انفاق برای تأمین هزینه‌های جنگ و... علت نزول سوره محمد (ص) بوده است. (قرشی، ۱۳۷۷، ۱۰: ۱۷۲) جمعی از مفسران نزول این سوره را در بجهت جنگ احد یا کمی بعد از آن دانسته‌اند. بر این اساس مسئله اصلی در آن جنگ و دفاع بوده و بقیه مسائل بر محوریت آن است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۲۱: ۳۸۸-۳۸۹)

۴- مکی یا مدنی بودن سوره

کارایی تعیین مکی یا مدنی بودن در این پژوهش محدود کردن دامنه هدف جستجو است. با توجه به سیاق آیات سوره محمد (ص) به دست می‌آید که در مدینه نازل شده است. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۸: ۳۳۶) ویژگی‌های غالبی محتوایی سوره‌های مدنی عبارتند از: طولانی بودن سوره و آیات، بیان فرائض و حدود، قوانین مدنی، قضایی، اجتماعی و حکومتی و قوانین جنگ و صلح، دارای خطاب «یا ایها الذین آمنوا» (معرفت، ۱۳۸۱، ۱: ۱۳۱)؛ تبیین عقاید اهل کتاب و دعوت آن‌ها به اسلام، احوال و اقدامات منافقین و موضع مسلمانان در برابر آن‌ها. سوره محمد (ص) از سوره‌های نسبتاً بلند است و در آن مسائل و قواعد جنگ و صلح و دفع کفار مطرح شده است. با توجه به مدنی بودن سوره محمد (ص)، دایره محتوایی این سوره محدود می‌گردد و با کمک گرفتن از سایر شیوه‌های کشف هدف سوره، به دست می‌آید که وجه قالب سوره محمد (ص) جهاد است.

۵- سیاق سوره

تاکنون برای یافتن پیام محوری سوره از تفسیر ساختاری بهره بردیم؛ اما در بررسی سیاق که گویاترین روش برای کشف غرض یک سوره است، برای جبران نقص روش ساختاری از تحلیل مضمون بهره برده می‌شود.

تحلیل مضمون روشی برای کشف الگوهای موجود داده‌های متنی و تحلیل آن‌هاست. در این روش، داده‌های پراکنده و متنوع به داده‌های متمرکز و دسته‌بندی شده تبدیل می‌شود.

ب. محور سوره محمد (ص) بر اساس روش تحلیل مضمون

در این روش ابتدا مضامین سوره محمد (ص) گردآوری شده، سپس به سه دسته مضامین پایه‌ای، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر تقسیم می‌شود. با تحلیل و دسته‌بندی مضامین، مضمون نحایی و پیام محوری سوره به دست می‌آید. براین اساس شبکه مضامین سوره و جایگاه هرکدام از مضامین در قالب جدول کاملاً روشن شده است. وجه سیاسی پژوهش حاضر برجسته‌سازی دلالت‌های سیاسی سوره بر اساس پیام محوری سوره در تبیین و تحلیل شبکه مضامین است. درنهایت نمودار شبکه‌ای مضامین سوره را ترسیم می‌نماییم.

۱-۵. مضامین سوره محمد (ص) و جایگاه آن‌ها در شبکه مضامین

بر اساس جدول ارائه شده مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر در کنار هم نشان داده شده و جایگاهشان در شبکه مضامین تعیین شده است.

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۱	ذَٰلِكَ يَٰأَنَّهُ...وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ... (۳)	ثمرات نیک مؤمنان به علت حق‌مداری	۱. مؤید بودن مؤمنان از جانب خدا	۱. سعادت‌مندی مؤمن و شهید
۲	ذَٰلِكَ يَٰأَنَّهُ اللَّهُ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا... (۱۱)	ولی مؤمنان بودن خدا		
۳	إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ... (۱۲)	مخصوص مؤمنان بودن بهشت		
۴	أَفَمَنْ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ... (۱۴)	دلیل روشن داشتن مؤمن از جانب خدا		
۵	وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ (۱۷)	هدایت مضاعف برای هدایت‌شدگان		
۶	وَالَّذِينَ آمَنُوا... كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ... (۲)	زایل شدن گناه مؤمنان		
۷	وَالَّذِينَ آمَنُوا... أَصْلَحَ بِآلِهِمْ (۲)	اصلاح حال مؤمنان		
۸	... وَ أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ... (۳۵)	نصرت خدا علت برتری مؤمنان		
۹	...وَلَنْ يَتَرَكَمُ أَعْمَالَكُمْ (۳۵)	ناقص رهاکردن اعمال مؤمنان توسط خدا		
۱۰	مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ... (۱۵)	اوصاف بهشت موعود برای متقین		
۱۱	سَيِّدِيهِمْ... (۵)	هدایت شهیدان	۲. مؤید بودن شهیدان از جانب خدا	
۱۲	...يُصْلِحُ بِآلِهِمْ (۵)	اصلاح حال شهیدان		
۱۳	وَيَدْخُلُهُمُ الْجَنَّةُ... (۶)	بهشتی‌بودن شهیدان		
۱۴	...وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ (۴)	باطل نشدن اعمال شهیدان		

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱۵	الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ (۱) وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ (۸) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنْزِلَ اللَّهُ فَاتَّبَعَ اللَّهُ... سَيَحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ (۹) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ... سَيَحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ (۳۲)	بطلان عمل کفار و بازدارندگان از راه خدا	۳. عاقبت به شر شدن کفار	۲. تقابل کفر و ارتداد با جبهه حق
۱۶	ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ... (۳)	عواقب شوم کفار به علت باطل گرایی		
۱۷	...كَمْ مِنْ زَيْنَ لَهُ سُوءٌ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (۱۴) وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (۱۶)	تبعیت از هوای نفس کافران	۴. مانع درک حقیقت بودن بینش مادی کفار	
۱۸	...كَمْ مِنْ زَيْنَ لَهُ سُوءٌ عَمَلِهِ... (۱۴)	آراستگی اعمال کافران در نظرشان		
۱۹	...أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ... (۱۶)	مهر بر دل کافران		
۲۰	...وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ... (۱۲)	زندگی حیوانی کافران		

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۲۱	... أَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ (۱۱) ...فَلَا نَصِيرَ لَهُمْ (۱۳)	ولی و ناصر نداشتن کافران	۵. مغضوب الهی بودن کفار	
۲۲	وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَ أَصْلٌ أَعْمَالُهُمْ (۸) ...دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا (۱۰) ...وَالَّذِينَ كَفَرُوا ... النَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (۱۲) وَكَايْنٌ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ... (۱۳)	بدبختی و هلاکت کافران		
۲۳	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كَافِرَاتٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (۳۴)	شامل نشدن مغفرت خدا بر کفار		
۲۴	فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ (۲۲)	فساد آمیز بودن اعراض از دین	۶. آثار سوء ارتداد	
۲۵	...إِنْ تَوَلَّيْتُمْ... وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ (۲۲)	قطع رحم در پی اعراض از دین		
۲۶	أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَ أَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ (۲۳)	لعنت خدا بر اعراض کنندگان از دین		
۲۷	أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَ أَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ (۲۳)	روی گردانی مرتدین از حق	۷. معرفت‌شناسی مادی مرتدین	
۲۸	أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَفْقَالُهَا (۲۴)	تدبر نکردن مرتدین در قرآن		
۲۹	إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ... الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ (۲۵)	آراستگی اعمال مرتدین برایشان		

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۳۰	ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرَهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ (۲۶)	وعده مرتدین بر اطاعت از کفار	۸. تبعیت نکردن مرتدین از خدا	
۳۱	فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ (۲۷)	معذب شدن مرتدین		
۳۲	ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَصْحَبَ اللَّهُ وَكَرَهُوا رِضْوَانَهُ فَأَقْبَظْ أَعْمَالَهُمْ (۲۸)	تابع امور مورد کراهت الهی بودن مرتدین		
۳۳	أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَصْغَانَهُمْ (۲۹)	آشکار شدن کینه منافقان	۸. مخفی نماندن دائمی نفاق	
۳۴	وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَتَعَرَّفْتَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ بِسِيمَاهُمْ... (۳۰)	مشخص نبودن ظاهری منافقان		
۳۵	فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ... لَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَتَلْبُوتُكُمْ حَتَّى تَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَتَبْلُوا أَخْبَارَكُمْ (۳۱)	امتحان بودن جنگ برای کفار و مؤمنان	۹. بلا و امتحان بودن جنگ	۳. احکام جنگ و صلح
۳۶	فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ (۴)	وجوب شدت عمل با کفار در جنگ		
۳۷	وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ لَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ (۲۰)	بهانه گیری برای فرار از جنگ		
۳۸	طَاعَةً وَ قَوْلَ مَعْرُوفٍ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ (۲۱)	خیر بودن اطاعت از فرمان جنگ		
۳۹	فَلَا تَبْنُوا وَ تَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ... (۳۵)	جایز نبودن سازش در حال برتری	۱۰. قاعده صلح	

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۴۰	...حَتَّىٰ إِذَا أَنْخَنَتُمْهُمْ فَشْدُوا الْوُثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً (۴)	جواز آزادی به منت یا فدیة	۱۱. روش‌های آزاد کردن اسیر	
۴۱	مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ... كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ (۱۵)	یکسان نبودن عواقب مؤمن و کافر	۱۲. سنت‌های الهی برای یاری‌کنندگان خدا	۴. سنت‌های الهی مرتبط با مقاومت
۴۲	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يُنْصُرْكُمْ... (۷)	نصرت خدا مخصوص یاری‌کنندگان خدا		
۴۳	...وَيَبَيِّنَ أَقْدَامَكُمْ (۷)	ثبات قدم برای یاری‌کنندگان خدا		
۴۴	...وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ (۳۸)	جایگزینی نیکان به جای روگردانندگان از دین		
۴۵	قَبْلَ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ (۱۸)	بی‌ثمر بودن ایمان پس از قیامت		
۴۶	فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ... (۱۹)	انحصار الوهیت در خدا		
۴۷	...وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ... (۱۹)	وجوب استغفار از گناه	۱۳. وجوب استغفار	
۴۸	...اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ (۱۹)	استغفار پیامبر (ص) برای مؤمنین		
۴۹	وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَتَّعَلِكُمْ وَتُؤَاكُمُ (۱۹) ...وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ (۳۰)	علم خدا به اعمال بندگان	۱۴. صفات ذاتی خدا	
۵۰	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَ سَيَحِيطُ أَعْمَالُهُمْ (۳۲)	زیان نزدن کفر کفار به خدا	۱۵. صفات جلال الهی	۵. صفات جلال الهی
۵۱	...وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ... (۳۸)	بی‌نیازی خدا و نیازمندی انسان		
۵۲	...وَإِنْ تَوَلَّوْا وَتَقَوْا يُؤْتِكُمْ أَجُورَكُمْ وَ لَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ (۳۶)	طالب اموال مؤمنان نبودن خدا در ازای پاداش		

جدول شبکه مضامین				
ردیف	آیات	مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۵۳	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ... (۳۳)	وجوب اطاعت از خدا	۱۶. وجوب اطاعت از خدا و پیامبر (ص)	۶. سعادتمندی در اطاعت از فرمان‌های خدا (جهادی) و رسول اسلام (ص)
۵۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ... (۳۳)	وجوب اطاعت از پیامبر (ص)		
۵۵	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لَا تَبْطُلُوا أَعْمَالَكُمْ (۳۳)	باطل شدن اعمال در صورت اطاعت نکردن از خدا و پیامبر (ص)		
۵۶	إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ... (۳۶)	بازیچه بودن زندگی دنیا	۱۷. ویژگی دنیا	۷. مانع جهاد بودن دنیاگرایی
۵۷	إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَ يُخْرِجْ أَصْغَاتِكُمْ (۳۷)	گمراهی در اثر بخل ورزیدن	۱۸. بخیل بودن انسان	
۵۸	هَآ أَنتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ... (۳۸)	بخل ورزیدن انسان حین انفاق		
۵۹	...وَ مَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ (۳۸)...	برگشت بخل به انسان		
مضمون نهایی: پیام محوری سوره، جهاد است.				

۲-۵. تحلیل جدول شبکه مضامین

مضمون پایه‌ای به مضمونی گفته می‌شود که مبین نکته مهمی در متن است و با ترکیب آن‌ها، مضامین سازمان‌دهنده به دست می‌آید. با بررسی آیات سوره محمد (ص) ۵۹ مضمون پایه‌ای به دست آمد و از ترکیب آن‌ها ۱۸ مضمون سازمان‌دهنده به دست آمد. مضامین سازمان‌دهنده، به‌عنوان رشته‌های پیوند دهنده مضامین فراگیر و پایه هستند. هر یک از کدهای پایه‌ای با توجه به یکی از مؤلفه‌های زیر، تحت عناوین و بسته‌های معنایی بزرگ‌تری قرار می‌گیرند:

۱. بسامد و تکرار واژگان در کدهای پایه‌ای که بیانگر مفهومی مشترک هستند.

۲. بسامد معنایی مشترک در کدهای پایه‌ای که بیانگر مضمونی واحد است.

۳. جهت‌گیری کلی مضامین پایه‌ای و ارتباط معنایی با همدیگر که بیانگر مضمونی مشترک هستند.

مضامین فراگیر در کانون شبکه مضامین جای دارد. این مضامین به دلیل شمولیت و جامعیت معنایی، گستره وسیعی از مضامین را درون خود جای می‌دهند. هر یک از مضامین سازمان‌دهنده با استفاده از

مؤلفه‌های ذیل، تحت عناوین معنایی فراگیرتری قرار می‌گیرند:

- بسامد معنایی مشترک در مضامین که بیانگر مضمونی واحد است.
 - جهت‌گیری کلی مضامین و ارتباط معنایی با همدیگر که بیانگر مضمونی فراگیر است.
- چنانچه گذشت، توسط روش تفسیر ساختاری، جهاد به‌عنوان قلب سوره محمد (ص) شناسایی گردید و نشان داده شد که چگونه آیات دیگر سوره حول محور اصلی آن یعنی جهاد نازل شده‌اند. در بخش سیاق از تفسیر ساختاری نیز، با کمک روش تحلیل مضامین با تجزیه و تحلیل و دقت در مضامین سوره به مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیری دست‌یافتیم که ارتباط وثیقی با قلب سوره (جهاد) دارند. هر یک از مضامین فراگیر، بخشی از احکام و مسائل جهاد را بیان داشتند و با کمک این مضامین موضوع جهاد و مسائل مربوط به آن تبیین می‌گردد و در نهایت شبکه و پیکره‌ای منظم از مضامین مرتبط را رسم می‌نمایند.
- مضامین امنیتی-دفاعی سوره محمد (ص)

با بهره‌گیری از روش ساختاری-مضمونی روشن شد که قلب و محور اصلی برآمده از سوره محمد (ص) مفهوم جهاد و مسائل مرتبط با آن است. جهاد مهم‌ترین مسئله امنیتی است که سرنوشت بسیاری از مسائل سیاسی-امنیتی با آن مرتبط است. در فرهنگ اسلامی جهاد پیکاری است که برای خشنودی خداوند در جهت تحقق اهداف الهی و انسانی، برای آزادی ملت‌ها از زیر بار ستم انجام می‌پذیرد. این معنا از منظر قرآن با مفهوم جنگ که به معنای مطلق درگیری است تفاوت بسیاری دارد. جهاد دارای احکام و اصولی است که سوره محمد (ص) درصدد تبیین بخش مختصری از آن است.

با تحلیل مضمونی سیاق سوره و گردآوری مضامین فراگیر این سوره، دلالت‌های امنیتی-دفاعی دیگری نیز از این سوره به دست می‌آیند که بسیاری از این مضامین حول محور جهاد است.

۱. جنگ و احکام آن در سوره محمد (ص)

جهاد در اسلام نه برای تحمیل عقیده و اجبار و اکراه مردم به قبول اسلام؛ بلکه در راه خدا و برای تحقق ارزش‌های انسانی و همچنین برداشتن هرگونه اکراه و اجبار پیش روی مردم است تا هرکسی با تعقل و اندیشه، نظرات همه مکاتب را بشنود و بهترین آن‌ها را برگزیند. جنگ برای رفع مانع از ایمان و توحید و برای آزادی دعوت و رفع مانع از تبلیغ است. (مطهری، ۱۳۶۸: ۵۰-۵۱) بنابراین جهاد در قرآن، فراهم کردن زمینه و ایجاد شرایطی است که مردم بتوانند خود را از ظلم و ستمی که بر آنان می‌رود یا ذلت و بدبختی که دچار آنند، رهایی دهند و با آزادی و استقلال، راه خویش را انتخاب نمایند.

۱-۱. وجوب دفع کفار

اولین آیه این سوره در مورد جنگ، وجوب شدت عمل با کفار را در رؤیایی نظامی گوشزد می‌کند. فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبُ الرِّقَابِ (آیه ۴). در سوره «انفال» که در همین زمینه نازل شد، فرمود

که وقتی مشرکان را در صحنه نبرد دیدید: ﴿إِذْ يُوْحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ﴾ نه تنها خدا با انسان‌هاست، ﴿هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ (سوره حدید، آیه ۴) بلکه همراه ملائکه نیز است. ﴿فَتَبَيَّنُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾؛ به ملائکه دستور می‌دهد که انسان‌ها را تثبیت کنید، ثابت قدمشان کنید و موقعیتشان را حفظ کنید ﴿فَتَبَيَّنُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾؛ من در دل‌های دشمنان شما ترس القا می‌کنم. ﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ﴾ بالای گردن را، یعنی سرها را بزنید! ﴿وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾؛ تمام انگشتان، دست‌آویزها، دست‌ها و آنچه دست‌آویز این‌هاست قطع کنید! آنچه بالای گردن آن‌ها است قطع کنید تا کسی که در برابر کعبه کارهای زشت و فاسد را انجام می‌دهد، باقی نماند. (جوادی آملی، تفسیر سوره محمد (ص)، جلسه ۲، ۱۷/۲/۱۳۹۵)

جنگ نیز همچون دیگر مسائل در اسلام دارای احکام ثابت و احکام متغیر است. حاکم شرع این احکام را بر اساس مصلحت اجرا می‌کند. احکام در متن شرع به دو صورت تعیین و تمثیل ذکر شده است. عبارات ﴿فَضْرِبَ الرِّقَابَ﴾، ﴿فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ﴾ (انفال: ۱۲) در بیان کیفیت مواجهه با کفار در جنگ برای مثال است، بر این اساس ضرورتی در زدن گردن یا سر نیست و چون ضربه به این اعضا کشنده خواهد بود، آن‌ها را به‌عنوان نمونه ذکر می‌کند؛ بنابراین مقصود از آیه کشتن آنان است. (جوادی آملی، تفسیر سوره محمد (ص)، ۱۸/۲/۱۳۹۵)

۲-۱. امتحان الهی بودن دفاع

در میان امتحان‌های الهی از انسان‌ها جنگ ویژگی آزمون مشترک بودن در میان مؤمنان و کفار را دارد و لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ (آیه ۴). شما را می‌آزماید! شما با جنگ، با نبرد و با مبارزه آزموده می‌شوید و ثواب نیز می‌برید. منتظر باشید که در امتحان الهی اگر فاتح و پیروز شدید، چه چیزهایی نصیب شما می‌شود. اگر در جنگ در راه خدا کشته شدید از جایی که «دَارُ الْبَلَاءِ مُحْفُوفَةٌ» (شریف الرضی، ۱۳۴۶ ق، خطبه ۲۲۶) است به یک مکان امن و آسوده می‌روید. (جوادی آملی، تفسیر سوره محمد (ص)، ۱۷/۲/۱۳۹۵)

۳-۱. یاری خدا و ثبات قدم برای مؤمنان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ این آیه مؤمنین را تحریک می‌کند به جهاد و وعده نصرتشان می‌دهد، در صورتی که خدا را نصرت دهند و منظور از "نصرت دادن خدا" جهاد در راه او به‌منظور تأیید دین و اعلای کلمه حق است. مراد از "یاری خدا" این است که اسباب غلبه بر دشمن را برایتان فراهم می‌سازد، مثلاً ترسی از شما در دل کفار می‌اندازد و امور را علیه کفار و به نفع شما جاری می‌کند و دل‌های شما را محکم و شجاع می‌سازد؛ بنابراین، عطف "يُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ" بر نصرت، عطف خاص بر عام می‌شود؛ و اگر تثبیت را اختصاص به "اقدام" داد و در بین انواع نصرت، فقط ثبات

قدم را که کنایه‌ای است از تشجیع و تقویت دل‌ها ذکر کرد برای این است که تقویت دل‌ها روشن‌ترین مصادیق نصرت است. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۸: ۳۴۷-۳۴۸)

۴-۱. عوامل پیروزی در جنگ

آنچه در چند آیه بعد مطرح می‌شود می‌توان به‌عنوان اصلی‌ترین عامل پیروزی و قوت قلب مؤمنان از آن یادکرد. **ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ** (آیه ۱۱) خداوند ولی، رهبر و مولای مؤمنان است و علت نابودی و هلاکت کافران این است که یله و رها هستند بدون رهبر و مولایی. اگر از دست موالی کافران که بت‌های بی‌جان و بی‌اراده است، کاری برمی‌آمد که این‌گونه به ذلت نمی‌افتادند. (جوادی آملی، تفسیر سوره محمد (ص)، ۱۳۹۵/۲/۱۹)

این آیه پنج اصل را کنار هم و منسجم ذکر کرده که هرکدام مستند به اصل دیگری است؛ **﴿فَلَا تَهِنُوا﴾**؛ وهن و سُستی را به خودتان راه ندهید! **﴿وَتَدْعُوا﴾** معطوف بر مجزوم است؛ یعنی «و لا تدعوا إلى السلم و أنتم الأعْلَوْنَ»؛ به سازش و صلح دعوت نکنید! با اینکه اسلام، دین صلح و سازش است؛ اما در آستانه پیروزی و ریشه‌کنی عامل فساد و فتنه اجازه سازش داده نمی‌شود، چراکه اصلاً با قواعد عقلانی سازگار نیست. دشمنی که یک عمر تلاش کرده شما را بر زمین بزند و خوارتان کند و حالا در یک رویایی تمام‌عیار در حال زوال و نابودی است دست دوستی به‌سوی شما دراز می‌کند، هیچ منطقی نمی‌تواند صداقت چنین دشمنی را توجیه کند.

در ادامه آیه از معیت خداوند متعال به‌عنوان مهم‌ترین عامل پیروزی سربازان اسلام یاد می‌شود **﴿وَاللَّهُ مَعَكُمْ﴾**؛ البته معیت خداوند قطره‌ای و گزاف نیست بلکه به علت اعمال مؤمنین همچون صبر و استقامت و نصرت دین خدا و جانبازی‌ها است. این اعمال را خداوند متعال قدر می‌داند و محفوظشان می‌دارد. **﴿وَلَنْ يَتْرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ﴾**، پنج اصل مطرح شده در آیه هرکدام وابسته به دیگری است؛ وهن و سُستی نداشتن پیش‌زمینه و عامل پیش‌قدم نشدن در صلح و پیشنهاد صلح را نپذیرفتن است. پیشنهاد صلح ندادن و نپذیرفتن نیز به علت برتری و آن نیز به علت همراهی نصرت و عنایت خداوند با شماست؛ و آن نیز در اثر اعمال خود شماست. (جوادی آملی، تفسیر سوره محمد (ص)، ۱۳۹۵/۲/۲۹)

۵-۱. فرار از جهاد

یکی از بهانه‌های سست ایمانان صدر اسلام برای فرار از امتحان بزرگ و سخت جنگ انکار دستور صریح و شفاف جهاد از سوی خداوند بود. هرچند که این دستور از سوی پیامبر گرامی اسلام به‌عنوان رهبر سیاسی امت اسلامی صادر می‌شد ولی این بهانه همچنان با همان قوت واهی از سوی آنان مطرح می‌شد. **وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ لَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ** اما زمانی که آیه و سوره‌ای محکم در رابطه با قتال و وجوب دفع کفار نازل شد؛ از شدت بهت و حیرت و ترس در آستانه قالب تهی کردن بودند. **فَإِذَا أَنْزِلَتْ سُورَةٌ**

مُحْكَمَةً وَ ذَكَرَ فِيهَا الْقِتَالَ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ (آیه ۲۰).

خیر امت اسلامی در اطاعت از امر دفاع (آیه ۲۱) با تمامی دشواری‌ها و تلخی‌های آن است. ﴿طَاعَةٌ وَ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ﴾؛ اگر تصمیم نهایی از طرف رهبری الهی صادر شد که جهاد بکنید و شما در برابر او مقاومت بکنید، آسیب می‌بینید و اگر اطاعت بکنید مسلماً به نفع شماست. چراکه دشمن بی‌رحم را سر جای خود نشانده‌اید. ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ﴾ اما اگر سرباز زدید چه چیزی گیرتان می‌آید؟ ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾؛ اگر نظام اسلامی را نپذیرفتید، بازگشت به جاهلیت، شرک، آدم‌کشی و راهزنی است.

۶-۱. بطلان اعمال با ترک جهاد

﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ کارهای خود را با تمرد از راهنمایی پیغمبر باطل نکنید! علامه طباطبایی می‌فرماید که گرچه می‌شود این حکم را مستقل ملاحظه کرد همچنان که فقها به آن تمسک می‌کنند و کسی نمی‌تواند نمازش را قطع بکند، کسی نمی‌تواند روزه خود را بشکند و عمداً بدون عذر روزه‌اش را افطار کند، این ابطال عمل حرام است؛ اما سیاق، ناظر به آن است که در اثر تمرد از مسئله دفاع و جهاد و امثال آن اعمال انسان باطل می‌شود. (طباطبایی، ۱۳۹۳ ق، ۱۸: ۲۴۷) این در حالی است که معیار حجّیت «احد الامرین» است به نحو «مانعة الخلو»، یا «سیاق» یا «سیاق»! اگر از متن بخواهیم چیزی را بفهمیم یا باید «سیاق» داشته باشد؛ یعنی «مَا يَنْسَبِقُ إِلَى الدِّهْنِ» باشد که در اصول از آن به تبادُر یاد می‌شود یا «سیاق» باشد که صدر و ذیل و حافه آن کلام این مطلب را برساند. اگر نه از «سیاق» کمک گرفتیم و نه از «سیاق»، نه از خود لفظ چیزی «مُنْسَبِقُ إِلَى الدِّهْنِ» بود به نام تبادُر، نه از سابق و لاحق. از سیاق. چیزی استفاده نکردیم، مطلب حجیت ندارد. ﴿لَا تُبْطِلُوا﴾ خودش «بِالسِّيَاق» دلالت دارد بر همان چیزی که فقها به آن استدلال کردند؛ اما «بِالسِّيَاق» ناظر به این است که در اثر ترک جهاد و دفاع اعمال نیک انسان از بین می‌رود.

۷-۱. زمان اسیر گرفتن

اسیر جنگی به شخصی نظامی یا غیرنظامی می‌گویند که در طول یک جنگ و یا بلافاصله پس از پایان یک جنگ توسط نیروهای طرف مقابل دستگیر و به اسارت گرفته می‌شود. یکی از محورهای حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی قواعد حاکم بر رفتار با اسیران جنگی است. در اسلام نیز اسیر جنگی دارای حقوق و احکامی است که مسلمین، موظف به رعایت آن هستند.

اسلام زمانی به حقوق اسیران توجه کرده است که در آن زمان حکومت‌ها حقوقی برای اسیران قائل نبودند و با آنان به بدترین شکل‌ها رفتار می‌کردند. بیشتر آیات سوره محمد (ص) مربوط به قتال و

جهاد با کفار است و یکی از پیامدهای خواسته یا ناخواسته جنگ گرفتن گروگان از دشمن و اسیر شدن برخی از آنان است. برخی از احکامی که در خصوص اسیران در این سوره آمده است، ذکر می‌کنیم. زمانی که مبارزه نفس‌گیر شد و دشمن زخمی شد و قدرت فرار ندارد، ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَتْتُمُوهُمْ﴾؛ آنگاه آنان را ببندید. در آن لحظه، خودسرانه نمی‌توانید فدیة گرفته و آزادشان کنید؛ بلکه باید منتظر تصمیم امام مسلمین باشید، یا مصلحت می‌داند و با منت و بدون فدیة آزادشان می‌کند و یا در مقابل فدیة آزاد می‌شوند.

مضمون آیه ۶۷ انفال این است که هیچ پیامبری نمی‌تواند در بحبوحه جنگ اسیر بگیرد. مسلمانان بر اساس کوفته‌فکری دلشان می‌خواست اسیر بگیرند و در مقابل آزاد کردن اسیران فدیة بگیرند. ولی عقلشان از درک مسائل مهم سیاسی و امنیتی کوتاه بود. در این فکر نبودند که اینان دوباره گرد هم می‌آیند و شورش می‌کنند. حکم ممنوعیت اسیرگیری در بحبوحه جنگ، در سوره محمد (ص) خطاب به مسلمانان است که در جمع با حکم سوره انفال کلیت حکم برای این آیه نیز قابل اثبات است.

۸-۱. اجر شهیدان

﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، وعده انجام چند کار را خداوند متعال در عوض مجاهدت و ایثارگری شهیدان برای آن‌ها می‌دهد: اولاً ﴿فَلَنَ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾، تمامی اعمالشان را از نابودی حفظ می‌کند! ﴿مَا تَقَدَّمُوا لَأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ (بقره، آیه ۱۰۰؛ مزمل، آیه ۲۰) دوم؛ ﴿سَيَهْدِيهِمْ وَيُصَلِّحُ بَالَهُمْ﴾ هدایتشان می‌کند و قلبشان را آرام و از تمامی خطورات آراسته و پیراسته می‌گرداند، سوم ﴿وَيَدْخُلُهُمُ الْجَنَّةُ﴾ بهشت را ارزانی‌شان می‌کند.

۲- صلح و احکام آن

همواره در پس جنگ‌های کوتاه یا طولانی، صلح به ارمغان می‌آمده و سپری شدن روزگاری از صلح، جنگ جدیدی را پدید می‌آورد. چنین تناوب و توالی صلح و جنگ، تحقیق و پژوهش این دو را به هم گره زده است. در قرآن نیز هر جا که سخن از جنگ به میان آمده درباره صلح نیز سخن گفته شده است. سوره محمد (ص) هم از مصادیق این مسئله در قرآن هست.

قرآن به‌عنوان تنها کتاب آسمانی تحریف‌نشده، رهنمودهای ارزشمندی در جهت نیل به صلح واقعی ارائه می‌دهد. اصلی که در رابطه با صلح و سازش در سوره محمد (ص) بیان شده است جایز نبود سازش در حال برتری است. ﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ (آیه ۳۵). ﴿فَلَا تَهِنُوا﴾؛ وهن و سستی را به خودتان راه ندهید! ﴿وَتَدْعُوا﴾ معطوف بر مجزوم است؛ یعنی «و لا تدعوا إلى السلم و أنتم الأعْلَوْنَ»؛ به سازش و صلح دعوت نکنید! با اینکه اسلام، دین صلح و سازش است؛ اما در آستانه پیروزی و ریشه‌کنی عامل فساد و فتنه اجازه سازش داده نمی‌شود، چراکه با قواعد

نتیجه‌گیری

با بهره‌گیری از روش تفسیر ساختاری-مضمونی روشن گردید که جهاد محور سوره محمد (ص) است. پس از احصاء مضامین سوره و تحلیل آن‌ها، هر یک از این مضامین که وجه سیاسی-امنیتی در آن‌ها غالب بود به‌عنوان دلالت‌های امنیتی سوره انتخاب گردید. با دقت در بستر، سیاق و ویژگی‌های سوره، روشن گردید که مضامین فراگیر این سوره هر یک به امری سیاسی-امنیتی اشاره دارند و گویای بخشی از مسائل امنیتی هستند. درواقع هریک از آن‌ها بیان‌کننده مسئله جهاد و احکام آن محسوب می‌شوند. عوامل پیروزی و شکست در جنگ به‌عنوان یکی از مفاهیم فراگیر و دلالت‌های امنیتی سوره محمد (ص)، آشکارا در جهت توضیح و تبیین مسئله جهاد است. در ذیل این مضمون فراگیر به بررسی انگیزه‌های مؤمنین در جنگ، عوامل معنوی پیروزی در نبرد، قواعد جنگی، احکام فرار از جنگ، عبرت و درس‌آموزی از نبرد و استقامت، پرداخته شده است که ارتباط این دلالت با محور سوره را می‌رساند. اطاعت از خدا و پیامبر گرامی (ص) به‌عنوان دلالت امنیتی دیگر، از ارتباط معنایی تعدادی از مضامین پایه‌ای و سازمان‌دهنده به دست آمد. وظایف و صفات مؤمنین، رابطه ولایی مؤمنین، تمایل نداشتن افرادی که ایمان ضعیفی دارند برای شرکت در جنگ هریک درصدد تبیین رابطه مؤمنین با مسئله جهاد و احکام و وظایف آنان در صورت بروز آن است. اوصاف و ویژگی شهیدان و توصیف اجر آنان در برابر ازجان‌گذشتگی‌شان بخش دیگری از دلالت‌های امنیتی این سوره است که در ارتباط با موضوع صبر و استقامت در آزمون جهاد و عاقبت نیک کشتگان این راه است.

خداوند در این سوره با بیان سنت‌های خویش چگونگی حمایتش از جامعه اسلامی را بیان می‌دارد. با تبیین سنت‌های آزمایش، ابتلا و نصرت در این سوره روشن می‌شود که چگونه در امر مهمی به نام جهاد، خداوند خود به‌عنوان فعال مایشاء و عامل اصلی و مهم در پیروزی جبهه حق و شکست کفار است. برخورد با اسراء جنگی، مضمون دیگری است که در این سوره خداوند با بیان زمان مناسب در اسیرگیری و نحوه رفتار با اسراء، مسلمانان را به برخوردهای مناسب و انسانی با اسیران جنگی سفارش می‌کند که یکی از مسائل مهم در حقوق بین‌الملل امروزی و عرف دولت‌های مدرن در جنگ است. از مسائل اساسی جنگ چگونگی خاتمه دادن به آن یا پیشگیری از آن است. پیش‌قدم نشدن در پیشنهاد صلح و همچنین نپذیرفتن صلح در حال برتری و چند قدمی پیروزی امری ارشادی در این سوره است. در نتیجه با دقت در مضامین سیاسی این سوره، روشن می‌گردد که دلالت‌های امنیتی آن، هر یک ارتباطی روشن و عمیق با محور سوره دارند به‌طوری‌که این سازوکاری و ارتباط حکایتگر بنایی منسجم و هدفمند از سوره محمد (ص) پیرامون غرض و هدف واحدی است.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۷۳)، دانشنامه آشوری، تهران: مروارید.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، امنیت اجتماعی شده رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بستان، حسن (۱۳۸۵)، «امنیت» در دائرةالمعارف قرآن کریم، قم: موسسه بوستان کتاب.
- البقاعی (۱۴۰۴ ق)، النظم الدرر فی تناسب الآيات و السور، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- بهرامی، محمد (۱۳۸۲)، قرآن و مسئله امنیت ملی، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۳۵ و ۳۶.
- بهروزی لک، غلامرضا، میرچراغ‌خانی، حسین (بهار ۱۳۹۸)، کشف دلالت‌های اجتماعی سیاسی سوره نمل با روش تحلیل محتوای کیفی، پژوهش‌های قرآنی، دوره ۲۴، شماره ۹۰.
- جوادى آملی، عبدالله، تفسیر سوره محمد (ص).
- جهان‌بزرگی، احمد (۱۳۹۳)، امنیت در نظام سیاسی اسلام، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- خان‌محمدی، کریم (۱۳۹۲)، جایگاه عقلانیت در فلسفه فرهنگ و ارتباطات اسلامی: (نقد عقلانیت ارتباطی هابرماس بر مبنای تفسیر علامه طباطبایی از عقلانیت در قرآن کریم)، رساله دکتری.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۵)، لغت‌نامه، تهران: موسسه لغت‌نامه دهخدا.
- راغب اصفهانی، حسین‌بن‌محمد (۱۴۱۲ ق)، مفردات الفاظ قرآن، به کوشش صفوان عدنان داوودی، دمشق: دارالقلم.
- شریف الرضی، محمدبن‌حسین (۱۳۸۷=۱۳۴۶ ق=۱۹۶۷ م)، نهج‌البلاغه، مصحح صبحی صالح، بی‌نا.
- عابدی جعفری، حسن؛ محمدسعید تسلیمی؛ ابوالحسن فقیهی و محمد شیخ‌زاده (پاییز و زمستان، ۱۳۹۰)، تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم، شماره ۱۰.
- غرایق زندی، داود (زمستان ۱۳۸۹)، مفهوم امنیت ایمانی در قرآن کریم، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سیزدهم، شماره سوم، شماره ۵۰.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیر المیزان، سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- _____ (۱۳۸۸)، قرآن در اسلام، قم: بوستان کتاب.
- _____ (۱۳۹۳ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- قرشی، سیدعلی‌اکبر (۱۳۷۷)، تفسیر أحسن الحديث، تهران: بنیاد بعثت.
- لک‌زایی، نجف (۱۳۹۳)، «امنیت متعالیه»، سیاست متعالیه، سال دوم، شماره پنجم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸)، جهاد، تهران: انتشارات صدرا.
- معرفت، محمدهادی (۱۳۸۱)، علوم قرآنی، قم: التمهید.

- معین، محمد (۱۳۷۱)، **فرهنگ فارسی**، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- سایت آیت‌الله جوادی آملی: <http://www.javadi.esra.ir/web/office/archive-tafsir>